

Резюме

Андрушко А.В. Виктимологические аспекты захвата заложников.

В статье на основании анализа доступной эмпирической базы исследованы виктимологические аспекты захвата заложников (ст. 147 УК Украины). Разработана виктимологическая характеристика жертв таких преступлений, а также предложены конкретные рекомендации поведения в случае захвата или удержания лица в качестве заложника.

Ключевые слова: преступления против свободы, чести и достоинства личности, захват заложников, жертва преступления, виктимологическая профилактика.

Summary

Andrushko A. Victimological aspects of hostage taking.

The article analyzes the victimological aspects of the hostage taking (Article 147 of the Criminal Code of Ukraine) based on an analysis of an accessible empirical material. The victimological description of the victims of such crimes has been developed in the article, as well as specific recommendations for behavior in the event of seizure or detention of a person as a hostage.

Key words: crimes against the liberty, honor and dignity of the person, hostage taking, victim of crime, victimological prevention.

УДК 343.148

Г.В. МУЛЯР, О.С. ХОВПУН

Галина Володимирівна Муляр, кандидат історичних наук, доцент Академії праці, соціальних відносин і туризму

Олексій Сергійович Ховпун, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Академії праці, соціальних відносин і туризму

ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Процес доказування є важливим етапом при розслідуванні кримінальних проваджень економічного спрямування. Він поділяється на збирання, оцінку та закріплення доказів, їх фактичне використання з метою встановлення винних осіб та їх притягнення до відповідальності. Висновок експерта є джерелом доказів та містить фактичні дані, які встановлюються експертом в процесі дослідження матеріалів кримінального провадження. При цьому механізм призначення експертизи у провадженні, її проведення та закріплення результатів, потребує налагодженої взаємодії.

Під час розслідування економічних злочинів актуальним залишається призначення експертизи з метою отримання обґрунтованого опису досліджених питань, які виникають у процесі проведення досудового розслідування. Залучення експерта можливо в разі необхідності використання спеціальних знань у конкретній галузі та які неможливо отримати в інший спосіб. Порядок призначення експертизи включає в себе звернення із клопотанням про призначення експертизи до слідчого судді та отримання відповідного дозволу (ухвали) або відмову в отриманні. Клопотання має бути вмотивованим та підкріплено копіями документів (додатками), які підтверджують необхідність проведення вказаної дії. У разі отримання дозволу експерт має право розпочати проведення дослідження та відповісти на поставлені питання.

Особливу увагу під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні займають питання, який різновид експертизи необхідно призначити, які питання поставити експерту, які матеріали надати тощо. Уповноважена службова особа, яка ініціює проведення експертизи, має знайти відповіді на ці питання та залучити експерта (експертів).

Основою даної статті стали праці таких українських науковців, як В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломеєвої, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, В.С. Кузьмічова, Л.Д. Удалової, І.Л. Петрухіна, В.М. Тертишника, О.Р. Ратінова, В.Ю. Шепітька, а також інших науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження проблематики використання висновків експерта як доказів у кримінальних провадженнях при розслідуванні економічних правопорушень (злочинів). Окрема увага зосереджувалась на питаннях призначення експертизи; різновидах експертиз, які необхідно призначити при розслідуванні економічних правопорушень (злочинів); механізмах залучення експерта (експертів) до проведення експертиз; використанні висновку експерта в якості доказу. Незважаючи на це, вищевказане питання залишається актуальним та необхідним для дослідження. Саме тому окремі аспекти потребують більш детального вивчення.

Мета статті – дослідження питання доказування економічних правопорушень (злочинів) за допомогою використання висновків експерта в якості доказів. Важливим завданням є встановлення необхідності при-

значення експертизи у кримінальному провадженні, визначенні різновиду необхідної експертизи, порядку призначення експертизи та залучення відповідних осіб (експертів), які володіють спеціальними знаннями в галузі. Особливу увагу необхідно приділити збереженню всіх юридичних властивостей доказів – належності, допустимості та достовірності, що в подальшому надасть можливість використати висновок експерта в якості доказу.

Висновок експерта є індивідуальним джерелом доказів, яке базується на основі використання спеціальних знань, наукових та технічних засобів і методів експертом у галузі, що стосується питань експертизи. Експертиза може призначатись у зовсім різноманітних галузях, специфікою якої можуть бути фахові знання, використані для з'ясування істини у кримінальному провадженні.

При розслідуванні економічних правопорушень (злочинів) особи, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, прокурор, суддя), мають можливість залучати фахівців зі спеціальними знаннями в сфері бухгалтерського, податкового, фінансового обліку; фінансів та кредиту; банківської справи; фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій тощо. Саме отримання кваліфікованого висновку може відіграти вирішальну роль при розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення (злочину) економічного спрямування. Використовуючи експертний висновок в якості доказу, слід мати впевненість, що факти, зазначені у ньому, відповідають об'єктивній дійсності.

Відповідно до положень ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) висновок експерта – це докладний опис проведення експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ та процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК). За необхідності в кримінальному провадженні може залучатись спеціаліст – особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших заходів і може надавати консультації з питань, що потребують знань і навичок (фотографування, складання схем, відібрання зразків для експертного дослідження).

У висновку експерта повинно бути зазначено: 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були постановлені експертові; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали було використано експертом; 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання (ст. 102 КПК)¹.

Важливим для дослідження є розуміння аспекту використання спеціальних знань та те, що належить до такого різновиду відомостей. Спеціальні знання – це загальновідомі наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст або експерт з метою сприяння органу досудового розслідування або суду в з'ясуванні обставин провадження чи надання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування.

У свою чергу, економічні злочини – це вчинені під виглядом і в процесі економічної діяльності діяння (дія чи бездіяльність), виконані з протиправним використанням легітимних чи псевдолегітимних реєстраційно-дозвільних, виробничо-технологічних та облікових операцій, із застосуванням фінансово-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень, які з корисливих (отримання хабара або привласнення ввіреного в оперативне управління майна) чи некорисливих мотивів (підрив репутації конкурентів, партнерів, розголошення комерційної таємниці та ін.) посягають на реєстраційно-дозвільну систему, фінансово-господарські відносини чи відносини власності як результати економічної діяльності, що охороняється кримінальним законом. У вказаному визначенні містяться відомості щодо об'єкта та предмета посягання, сфери здійснення посягань, суб'єктів та суспільно небезпечних наслідків.

Наприклад, до економічних злочинів можна віднести: злочини у сфері фінансових відносин (виготовлення або збут фальшивих грошей чи цінних паперів, порушення правил валютних операцій, незаконне виготовлення, використання або збут незаконно поставлених і одержаних або підроблених марок акцизного збору); злочини у сфері виконання бюджету (порушення законодавства про бюджетну систему); злочини у сфері підприємницьких відносин (зайняття забороненими видами підприємницької діяльності, фіктивне підприємництво, шахрайство з фінансовими ресурсами); злочини в сфері протидії монополізму і недобросовісної конкуренції (незаконне збирання та використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, розголошення комерційної таємниці) тощо².

Із останніми змінами до кримінально-процесуального законодавства, які почали діяти в березні 2018 р., змінився порядок призначення експертиз. До вказаного періоду слідчий або прокурор своєю постановою мали можливість призначити експертизу, надіслати матеріали для ознайомлення експерту та в подальшому отримати висновок. Нині ж слідчий або прокурор зобов'язані звернутись до слідчого судді із клопотанням про призначення експертизи. Слідчий суддя буде вирішувати, чи потрібно для з'ясування обставин крими-

нального провадження залучати експерта, який володіє спеціальними знаннями. Дослідивши клопотання про призначення експертизи, в якому зазначається: короткий виклад обставин кримінального правопорушення (злочину); правова кваліфікація; обставини, якими обґрунтовується клопотання; вид експертного дослідження, слідчий суддя виносить ухвалу про дозвіл на проведення експертизи або відмову в ній. До клопотання необхідно додати матеріали, якими обґрунтовуються доводи слідчого/прокурора. Особливістю призначення експертизи в такому порядку є те, що слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи.

Після отримання ухвали про проведення експертизи слідчому доцільно передати матеріали кримінального провадження для ознайомлення експерту. Важливо надати максимальний обсяг інформації в матеріалах кримінального провадження з метою всебічного, повного дослідження та складання кваліфікованого висновку спеціаліста.

Порядок призначення експертиз при розслідуванні економічних злочинів включає ряд організаційних та процесуальних етапів, до яких потрібно віднести таке: визначити, яку саме експертизу необхідно призначити; які питання перед експертом необхідно поставити; які матеріали необхідно надати; вибір експерта або групи експертів при комісійній експертизі; винесення постанови про призначення експертизи; ознайомлення підозрюваного чи обвинуваченого з постановою про проведення експертизи та роз'яснення йому прав; направлення документа про призначення експертизи та необхідні матеріали до експертної установи; вручення копії постанови експерту.

У кримінальному провадженні при розслідуванні економічних злочинів може виникнути необхідність застосування спеціальних знань – отримання висновку експерта. Вчені-криміналісти виділяють 16 видів експертиз, до яких можна віднести: криміналістичні; товарознавчі; економічні; інженерно-технічні; інженерно-технологічні; фармацевтичні й фармакологічні; експертизи харчових продуктів; ґрунтознавчі; судово-біологічні; судово-екологічні; судово-ветеринарні; судово-медичні; судово-психологічні; судово-психіатричні; судово-мистецтвознавчі; судові експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей зазначено у наказі Міністерства юстиції України від 15 липня 1997 р. № 285 (7А).

При розслідуванні економічних злочинів призначаються економічні експертизи (бухгалтерська, фінансово-кредитна, економічна, ціноутворення, економічна наукової організації праці, інженерно-економічна); криміналістичні експертизи (почеркознавча, авторознавча, технічна експертиза документів, відео-фонографічна, експертиза знищення маркіровочних знаків); товарознавчі експертизи (товарів народного споживання, якості промислових товарів та їх оцінка, якості продовольчих товарів та їх оцінка; авто товарознавча; комп'ютерно-товарознавча; оцінка нерухомості, безпеки майнових та немайнових прав; дослідження якості та оцінка сировини, дослідження спеціальних засобів побутової техніки; оцінка земель сільськогосподарського призначення). Зазначений перелік експертиз не є вичерпним та буде залежати від конкретного різновиду економічного злочину².

Під час оцінки висновку експерта треба з'ясувати: чи було додержано вимог законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на поставлені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість дослідницької частини та підсумкового висновку експертизи; обґрунтованість висновку експерта та його узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження³.

Висновок експерта не може оцінюватись окремо від інших доказів, отриманих в результаті проведення розслідування кримінального провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій). Саме після оцінки усіх доказів у сукупності можливо встановити обґрунтованість та достовірність висновку експерта. Слідчий/прокурор можуть зробити висновки щодо отриманих матеріалів у кримінальному провадженні (документів, речей), але без використання спеціальних знань неможливо такі роздуми закріпити в якості доказів.

Потрібно зазначити, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що експерта попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про це у своєму висновку⁴.

Використання спеціальних знань слугує засобом забезпечення швидкого, неупередженого та повного процесу розслідування кримінальних проваджень. Уповноважені службові особи не можуть в повному обсязі дослідити документи економічного спрямування (податкові, фінансові, господарські тощо). Саме тому найефективнішим засобом доказування буде звернення до експерта щодо роз'яснення проблемних питань. Слідчий/прокурор, що проводить досудове розслідування, може звернутись за консультацією до експерта з метою правильного формулювання питань, які необхідно поставити перед експертом у тому чи іншому випадку.

Кожна сторона кримінального провадження має можливість та об'єктивне право звернутись до судді з клопотанням про виклик експерта в судове засідання, у разі, коли експерта необхідно допитати, роз'яснити чи доповнити висновок. Зазначені дії можуть бути ініційовані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Висновок експерта може відобразити реальну документальну картину вчинення економічного правопорушення (злочину) та в обґрунтуванні можна знайти інформацію щодо вчинення або невчинення певної дії. Важливо, щоб висновок відповідав не тільки процесуальним вимогам, а й містив правдиві відомості. Саме в такому випадку суд зможе прийняти доказ та посилатись на нього при винесенні рішення.

Отже, висновком експерта можна вважати докладний опис проведеного дослідження та зробленого висновку уповноваженим суб'єктом. Такою особою є експерт, який володіє спеціальними знаннями у галузі, відповідно до якої призначається експертиза. Експертиза є різновидом доказів, а тому займає особливе місце в процесі доказування кримінальних правопорушень (злочинів). Зазначений різновид доказу має зберігати юридичні властивості, які притаманні доказам – бути належним, допустимим та достатнім.

Висновок експерта як кінцевий результат проведеного дослідження має містити не тільки питання, які були поставлені експерту та проведене дослідження (експертну оцінку), а й обґрунтування на кожне поставлене питання. За надання неправдивого висновку експерт несе кримінальну відповідальність, про що він завчасно попереджається. Пильна увага приділяється особливостям призначення та проведення експертизи, їх подальше використання при розслідуванні економічних правопорушень (злочинів). До таких експертиз можна віднести: криміналістичні експертизи, економічні експертизи, товарознавчі експертизи тощо.

Під час розслідування кримінальних проваджень висновок експерта відіграє важливу роль в якості доказу з метою притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за економічні правопорушення (злочини). Важливо у призначенні та проведенні експертизи дотриматись правильного механізму призначення експертизи (встановлення необхідності проведення експертизи; підготовка клопотання про проведення експертизи та матеріалів, якими воно обґрунтовується; звернення до слідчого судді й отримання ухвали; направлення ухвали суду та матеріалів кримінального провадження експерту). Саме зазначений механізм призначення експертизи допоможе в отриманні обґрунтованого висновку експерта в якості відповідей на питання, які виникли в результаті розслідування кримінального провадження.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 6 липня 2018 року: – Х.: Право, 2018. – 366 с.

² Попович В.М. Проблеми розслідування економічних злочинів: навч. посіб. / В.М. Попович, М.В. Попович. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 352 с.

³ Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, Ю.І. Азаров та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 104 с.

⁴ Молдован А.В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / А.В. Молдован, С.М. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 368 с.

Резюме

Муляр Г.В., Ховпун О.С. Використання висновків експерта як доказів при розслідуванні економічних злочинів.

У науковій статті розглядається питання використання висновків експерта як доказів під час доказування економічних правопорушень (злочинів). Особлива увага приділяється дослідженню одного з різновидів доказів – висновку експерта, надається визначення термінам «докази», «висновок експерта» та «експерт», які допомагають детально розглянути вказане питання. Окрім цього, розглядається порядок призначення експертизи під час розслідування економічних злочинів та їх види. Показано значення, яке відіграє висновок експерта в процесі доказування економічних злочинів. Досліджується механізм призначення експертизи (визначення різновиду експертизи; підготовка клопотання та додатків до нього; звернення до суду; отримання ухвали; направлення ухвали експерту з матеріалами провадження).

Ключові слова: висновок експерта, експерт, доказ, процес доказування, джерело доказів, розслідування, економічні злочини.

Резюме

Муляр Г.В., Ховпун А.С. Использование выводов эксперта как доказательств при расследовании экономических преступлений.

В научной статье рассматривается вопрос использования выводов эксперта как доказательств во время доказывания экономических правонарушений (преступлений). Особое внимание уделяется исследованию одного из разновидностей доказательств – выводу эксперта, предоставляется определение терминам «доказательства», «вывод эксперта» и «эксперт», которые помогают детально рассмотреть указанный вопрос. Помимо этого, рассматривается порядок назначения экспертиз во время расследования экономических преступлений и их виды. Определяется значение, которое играет заключение эксперта в процессе доказывания экономических преступлений. Исследуется механизм назначения экспертизы (определение разновидности экспертизы; подготовка ходатайства и приложений к нему; обращение в суд; получение решения; направление решения эксперту с материалами производства).

Ключевые слова: вывод эксперта, эксперт, доказательство, процесс доказывания, источник доказательств, расследование, экономические преступления.

Summary

Myliar G., Khovpun O. Use of the expert's findings as evidence in the investigation of economic crimes.

The article deals with the use of conclusions of the expert as evidence in the course of proving economic legal violations (crimes). Particular attention is paid to the study of one of the varieties of evidence – the expert's conclusion, the definition of the terms “evidence”, “expert opinion” and “expert”, which help to address this issue in detail. In addition, the procedure for the appointment of exa-

minations during the investigation of economic crimes and their types is considered. It determines the value played by the expert's conclusion in the process of proving economic crimes. The mechanism of appointment of the examination (definition of the type of examination, preparation of the application and its annexes, appeal to the court, receipt of a decision, directing the decision of the expert to the materials of the proceedings) is explored.

Key words: expert's conclusion, expert, evidence, proof process, source of evidence, investigation, economic crimes.

УДК 343.92 (477.7)

С.О. ФІЛІППОВ

Станіслав Олександрович Філіппов, кандидат психологічних наук, доцент, підполковник юстиції, докторант Національної академії Державної прикордонної служби України

ТРАНСКОРДОННА ЗЛОЧИННІСТЬ: КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ, ПРОБЛЕМА ЛАТЕНТНОСТІ ТА ПОЛІМОРФІЗМ

Загальносвітовою тенденцією соціальної динаміки є розвиток різноманітних транскордонних зв'язків. Наприклад, українським прикордонним відомством у 2018 р. оформлено в ході прикордонного контролю 100,56 млн осіб, у 2017 р. – 97,3 млн осіб, у 2016 р. – 89,2 млн осіб, які перетинали державний кордон. Неминучими наслідками інтенсифікації транскордонних зв'язків є модернізація та збільшення масштабів транскордонної злочинності.

Прикладним питанням протидії транскордонній злочинності присвячені праці багатьох зарубіжних кримінологів. Серед них – Peter Andreas (злочинність на кордоні США з Мексикою та Канадою та на Балканських кордонах), Louise Shelley (зв'язок між транскордонною злочинністю та тероризмом), Nikos Passas (транскордонна злочинність в контексті теорії аномії та інших соціологічних теорій), Rob T. Guerette (прикордонна безпека та організована злочинність на кордоні США з Мексикою), Philip Reichel (багатовимірний підхід до аналізу транснаціональної злочинності), Fiona David (торгівля людьми, трудова та сексуальна експлуатація – на матеріалах Австралії).

Методологічно важливими для нашого дослідження є праці українських науковців В.І. Шакуна (погляд на суспільство крізь оптику кримінологічного аналізу), Б.М. Головкіна (методологія кількісного аналізу кримінологічних показників), Н.А. Орловської (феноменологія транснаціональної злочинності), В.Я. Тулякова (сингулярність як стан кримінального права), А.М. Бабенка (регіональний підхід до вивчення злочинності), В.В. Шаблістого (безпековий вимір кримінального права).

На фундаменті наукових уявлень, сформованих під впливом праць цих та інших кримінологів, ми досліджуємо проблему протидії транскордонній злочинності. Окремим етапом даної роботи є аналіз деяких кількісно-якісних показників. Зауважимо, що окремих граней цієї проблеми стосувалися опубліковані в Україні роботи А.В. Калініної, С.О. Кібальника, Ю.Б. Курилюка, Т.Ю. Огнева, І.М. Чекмарьової. Проте проведення нами аналізу на основі мультимодального підходу вимагає узагальнюючого погляду на проблему, це **актуалізує тему статті**. Виходячи із викладеного вище, **мету даної статті** ми бачимо таким чином:

- 1) охарактеризувати кількісно-якісні показники транскордонної злочинності,
- 2) сформулювати правило дилеми прикордонної безпеки щодо рівня зареєстрованої злочинності,
- 3) сформулювати методичний підхід щодо визначення індексу латентності транскордонної злочинності,
- 4) обґрунтувати поняття поліморфізму транскордонної злочинності та навести аргументи на користь його значення для застосування у кримінологічній практиці.

Вихідною позицією нашого дослідження є сформульована у праці В.І. Шакуна «Влада і злочинність» теза про те, що «на динаміку і структуру злочинності продовжують справляти вплив сталі чинники, з безлічі яких потрібно виділити економічні і соціально-політичні, які домінуючим чином впливають на динаміку і структуру злочинності, зумовлюють її поширеність і своєрідність якісних сторін»¹. Узагальнений аналіз таких чинників ми здійснили на попередньому етапі нашого дослідження². Аналіз квантитативних (кількісних) та інших показників, що характеризують транскордонну злочинність, спонукає до певних висновків, що стосуються не лише детермінації.

1. Динаміка зареєстрованих злочинів і основні тенденції розвитку обстановки щодо виявлення правопорушень на державному кордоні

Квантитативний аналіз характеризується значним обсягом вибірки і інтерпретацією статистичних закономірностей. Найчастіше для статистичного вимірювання злочинності застосовуються такі показники: стан, рівень, структура та динаміка злочинності. *Стан злочинності* – абсолютна кількість злочинів, зареєстрованих на певній території за певний період часу. *Рівень злочинності* – кількість злочинів, зареєстрованих на певній території за певний період часу, з розрахунку на певну кількість жителів цієї ж території (найчасті-